

Σωτήρης Δημητρίου, *Η Εξέλιξη του ανθρώπου*, τόμος V, Γλώσσα - Σώμα, Καστανιώτης 2001

Κυκλοφόρησε και ο πέμπτος (και τελευταίος) τόμος του μνημειώδους έργου του Σωτήρη Δημητρίου που έχει το γενικό τίτλο «Η εξέλιξη του ανθρώπου» και αναφέρεται στη γλώσσα και το σώμα. Οι προηγούμενοι τόμοι είχαν θέμα τη βιολογική εξέλιξη (πρώτος τόμος), την υλικοτεχνική εξέλιξη (δεύτερος και τρίτος τόμος) και την ανάπτυξη της κοινωνικής οργάνωσης (τέταρτος τόμος).

Το πρώτο πράγμα που διαπιστώνει κανείς είναι η ευρυμάθεια του Σωτήρη Δημητρίου. Τα στοιχεία που παραθέτει, οι πλευρές από τις οποίες αντιμετωπίζει το θέμα του είναι τόσες, ώστε δεν το αφήνουν από πουθενά ακάλυπτο. Η πλούσια βιβλιογραφία, πάνω από τριάντα σελίδες για καθένα από τα δύο μέρη, δείχνει ότι ο συγγραφέας κατέθεσε όλες τις απόψεις των πιο διακεκριμένων ερευνητών πάνω στο θέμα που πραγματεύεται. Και τις απόψεις αυτές δεν τις παραθέτει απλώς για να τις αντιδιαστείλει, μια και αρκετές βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους, αλλά για να τις υποβάλει σε κριτικό έλεγχο, κυρίως με τα δεδομένα της ανθρωπολογίας.

Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στο πρώτο μέρος που εξετάζεται η γλώσσα. Με το βιβλίο αυτό αποδεικνύεται ότι η κοινωνική ανθρωπολογία αποτελεί τελικά το χώρο στον οποίο μπορεί να αναπτυχθεί μια διεπιστη-

μονική προσέγγιση στα θέματα της κουλτούρας, έχοντας ένα διπλό πλεονέκτημα: Αφ' ενός τα τέμνει κάθετα, ασχολούμενη με το σύνολό τους, διαθέτοντας βέβαια τη δική της οπτική και τα δικά της μεθοδολογικά εργαλεία και, αφ' ετέρου, τα εξετάζει οριζόντια, δηλαδή στις ποικίλες εκφάνσεις που παίρνουν σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης, καταδεικνύοντας τη σχετικότητά τους.

Η μονομέρεια είναι μια μόνιμη επισήμανση του Δημητρίου. Για παράδειγμα, ο εξοβελισμός της ιστορικής διάστασης της γλώσσας ευθύνεται για τη μονομέρεια της δομικής γλωσσολογίας και γενικά των στρουκτουραλιστικών προσεγγίσεων στα φαινόμενα της κουλτούρας.

Μιλώντας για το σώμα, ο Δημητρίου γράφει χαρακτηριστικά: «Δεν είναι όμως ευρέως γνωστό ότι σε πολλούς πληθυσμούς η ψυχή αποτελεί προνόμιο μόνο των αρχηγών και των ευγενών». Αυτό το «δεν είναι ευρέως γνωστό» θα μπορούσε να λεχθεί για πάμπολλες πληροφορίες από το χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας που προσφέρει στο έργο αυτό, πληροφορίες που ρίχνουν νέο φως στα υπό μελέτη ζητήματα και οδηγούν σε νέα συμπεράσματα, όπως δείχνεται στη συνέχεια του παραπάνω αποσπάσματος. «Συνεπώς, εκφράζει πολιτική δύναμη. Ο κοινός λαός δε διαθέτει ψυχή παρά μόνο σώμα, ανάξιο και υποτελές. Φαίνεται λοι-

πόν ότι ο διψισμός ψυχής/σώματος είναι φαινόμενο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης σε προνομιούχους και μη. Διαμορφώθηκε ως κοινωνική κατηγορία, που αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε κατόπιν η ταξινόμηση του ανθρώπινου οργανισμού» (σ. 210). Θα μπορούσαμε να παραθέσουμε άφθονα παραδείγματα ανάλογου σχολιασμού.

Από τον Δημητρίου πληροφορούμαστε ότι «Από τις 180 γλώσσες που είχε η Βραζιλία την εποχή της κατάκτησής της από τους Πορτογάλους (1500) έχουν εκλείψει το 75% [...]. Με ανάλογες πιέσεις οβήνει μία γλώσσα κάθε εβδομάδα, ώστε 4.400 γλώσσες οδεύουν προς την εξαφάνιση» (σ. 142). Με ανάλογο ρυθμό, πληροφορούμαστε από τους γλωσσολόγους, οδεύουν λέξεις και τοπωνύμια προς εξαφάνιση, καθώς εξαλείφονται, με την επιβολή μέσω των ΜΜΕ μιας κυρίαρχης «κοινής» γλώσσας, οι διαλεκτικές διαφορές. Λογοτέχνες και ηθογράφοι προσπαθούν να τις διασώσουν.

Από τα πιο ενδιαφέροντα τμήματα στο μέρος που πραγματεύεται το σώμα είναι εκείνα που αναφέρονται στη σωματοποίηση των ψυχικών εντάσεων, στην εκδήλωση ψυχοσωματικών συμπτωμάτων ως αποτέλεσμα καταπίεσης. Διαλύεται ο μύθος ότι οι ανώτερες τάξεις υποφέρουν περισσότερο από ψυχοσωματικά προβλήματα. Απλώς αυτές διαθέτουν εισοδήματα τέτοια που τους επιτρέπουν να προσφεύγουν σε ιατρική βοήθεια. Οι ψυχικές ασθένειες ταλανίζουν περισσότερο τις κατώτερες τάξεις. Οι μισοί άστεγοι πάσχουν από κάποιας μορφής ψύχωση.

Και οι γυναίκες επίσης, υφιστάμενες τις κοινωνικές πιέσεις από την ανισότητα των δύο φύλων, είναι επιρρεπείς στην εκδήλωση ψυχοσωματικών ασθενειών. Η επιβολή του άντρα εκφράζεται μέσω του ελέγ-

χου του σώματός της, όπως είναι η υποχρέωση του μαντιλιού στο κεφάλι ή του φερτζέ στις μουσουλμανικές χώρες. Οι αιρέσεις και οι μυστικιστικές, εκστατικές λατρείες, στις οποίες πλειοψηφούν οι γυναίκες, δεν αποτελούν παρά έκφραση αντίστασης στην κοινωνική καταπίεση. Το ίδιο και οι διάφορες εκδηλώσεις μαγείας. Στο μεσαίωνα, όσο πιο πολλές μάγισσες καίγονταν στη φωτιά, τόσο πιο πολλές εμφανίζονταν.

Το σώμα υποφέρει, αλλά δεν συναινεί. Η αντίσταση του σώματος στη συνείδηση φαίνεται χαρακτηριστικά στα βασανιστήρια, που μετωνυμικά ονομάζονται και μαρτύρια, καθώς ο πιστός μαρτυρεί την πίστη του αρνούμενος, παρά τον αφόρητο σωματικό πόνο που υφίσταται, να την απαρνηθεί.

Η πλούσια ανθρωπολογική εμπειρία δείχνει και τα όρια της κυρίαρχης στο δυτικό κόσμο βιοϊατρικής. Παραδοσιακές ιατρικές, βοτανοθεραπείες, χειροπρακτική, βελονισμός κ.λπ., αποδεικνύονται συχνά εξίσου αποτελεσματικές, αν όχι περισσότερο. Τα ανθρωπολογικά δεδομένα τα οποία προσφέρει η κοινωνική ανθρωπολογία στον τομέα αυτό είναι άφθονα.

Δεν έχει νόημα να επεκταθούμε περισσότερο στα όσα σημαντικά πληροφορούμαστε απ' αυτό το βιβλίο. Πλούσιο σε πληροφορίες, κρατά συνεχώς αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Μαζί με το εξάτομο λεξικό όρων, αποτελεί τη δεύτερη μεγάλη προσφορά του Σωτήρη Δημητρίου στον επιστημονικό τομέα, χωρίς να θέλουμε να υποτιμήσουμε καθόλου την άλλη του μεγάλη προσφορά σε έναν άλλο τομέα, εκείνο του κινηματογράφου, του οποίου αποτελεί έναν από τους πιο επαρκείς έλληνες θεωρητικούς.

Μπάμπης Δερμιτζάκης